

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР У КРИМУ НА ЗЛАМІ ХІХ-ХХ СТ.

Валентина

КОРОТЯ-КОВАЛЬСЬКА,

старший науковий співробітник НДІУ,
відмінник освіти України,
народна артистка України

Світлій пам'яті Олексія Нирка

У 2004 р. під егідою Міністерства освіти і науки України, Міністерства освіти і науки Автономної Республіки Крим, Кримського державного гуманітарного інституту в прекрасному курортному місті Ялта з'явилася на світ невеличка книжечка "Ялтинська "Українська трупа". Історичний нарис" Олексія Нирка – дисидента, бандуриста, дослідника історії кобзарства, театру, автора багатьох книжок, низки статей і розвідок про українців у Криму та на Кубані. Для багатьох з нас ця книжечка стала просто відкриттям. Виявляється, що в 2-й половині ХІХ ст. і особливо на зламі ХІХ-ХХ ст. у Криму бурхливо розвивався і функціонував український художній аматорський рух, зокрема драматичне театральне мистецтво, і що у такому тепер зросійщеному Криму плідно працювали українські професійні театри як у Ялті, так і в Севастополі.

Треба сказати, що професійні трупи почали з'являтися на Україні з кінця ХVІІІ ст. Як зазначає театрознавець О. Кисіль, "чисто українських труп не було, були тільки польські або російські...", але вони здебільшого організовувалися на Україні, і в складі їх бувало багато українців. Ставили частенько й українські п'єси" [2]. З таких труп на початку ХІХ ст. відомі: російські трупи Калиновського (грала в Харкові в 1813 р.), Штейна (грала у Полтаві 1818 – 1819 рр.), М. Щепкіна (була в Києві у 1821 р.), польсько-українська група Ленкавського (грала в Києві у 1823 р.). З кінця ХVІІІ ст. по Україні в різних містах починають організовуватися і аматорські вистави. Знайомство з театром і зацікавлення ним спонукало той чи інший гурток у різних містах, де не було професійної трупи акторів, власними силами готувати вистави. Так, наприклад, аматорські вистави організовували студенти ліцею у Ніжині, в яких брав участь М. Гоголь, у 20-х роках – у Полтаві, де брав участь І. Котляревський і т. ін.

Як відомо, з ХІХ ст. на Наддніпрянській Україні "починається національне відродження, що прибрало форм переважно культурних і виявилось передусім в утворенні літератури живою народною українською мовою" [2]. У багатьох містах України число аматорських вистав особливо зростає в кінці 50-х і на початку 60-х років. Організаторами їх виступають часто колишні Кирило-Мефодіївські братчики – Пильчиков, О. Маткович, українські письменники – П. Ніщинський (перекладач Гомера), М. Кропивницький, І. Тобілевич та інші.

Як зазначає О. Кисіль [2], у Києві, де на той час оживало українське громадянське життя, 1872 р. об'єднався гурток аматорів біля родини Ліндфорсів, на чолі якого стали М. Старицький та М. Лисенко. Активну участь у ньому брали П. Чубинський – відомий етнограф, О. Русов – пізніше професор і громадський діяч, історик О. Левицький, Марковський, з жінок – сестри М. і С. Ліндфорс (з них С. Ліндфорс – потім дружина Русова), Липська та ін. Перші вистави відбулися в домі Ліндфорсів, а потім у міському театрі. Для них М. Старицький написав водевіль "Як ковбаса та чарка" та лібретто оперети "Різдвяна ніч", а Лисенко до цих творів – музику. Успіх у публіки заохотив аматорів працювати далі, а Старицького й Лисенка – взятися за збільшення українського репертуару. Але несподівано 1876 р. вистави українською мовою було заборонено і праця гуртка припинилася, "хоча ці аматорські вистави мали особливе значення, бо це була перша спроба створити справжній український театр з національним репертуаром, а українська мова перестає бути мовою для "хатнього життя" і робиться знаряддям культурного розвитку цілого українського народу" (О. Кисіль).

Протягом 1-ї половини ХІХ ст. відродився театр у Херсоні та Галичині, хоча доля галицького театру була досить складною, враховуючи близькі відносини з Польщею та Австрією. Про український театр саме у Криму в книжці О. Кисіля "Український театр. Дослідження" не згадується, тому праця О. Нирка несе нам, читачам, дуже важливу інформацію.

Багаті архівні матеріали, інформації у тогочасній пресі, спогади, зокрема про особисті зустрічі з очевидцями й учасниками театральних труп, які, як свідчить доцент Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка О. Німилович, понад тридцять років О. Нирко збирав, щоб "створити досить цілісну картину тогочасного театального процесу" в Криму. Вперше про існування "Ялтинської "Української трупи" (таку назву фіксували сучасники й тогочасні документи) дослідник довідався від легендарного актора, бандуриста, режисера, педагога Володимира Шаленого-Шуера, з яким був особисто знайомий.

Ялтинський музично-драматичний професійний театр був створений у 1922 р. П. Делявським та його соратниками. Постійне місце мав у при-

міщенні Народного дому (нині кінотеатр “Спартак”). Театр мав своїх режисерів, відповідний склад акторів, змішаний хор, танцювальну групу, малий симфонічний оркестр, технічний персонал. Погодьтеся, не кожний сучасний театр має такі можливості. А трупа давала вистави у міському театрі, курзалі, профспілкових клубах, оздоровництвах Південного Криму (Алупка, Алушта, Гаспра, Гурзуф, Кореїз, Місхор, Сімеїз та ін.). Їх гостинно приймали в Нікітському ботанічному саду та в Північній Таврії (Запорізька обл.). Щоправда, як стверджує О. Нирко, театр не одержав підтримки від місцевої влади й уряду Автономної Республіки Крим Російської Федерації щодо надання трупі державного статусу, тож у 1927 р. вона самоліквідувалася, а актори продовжували працювати в інших професійних державних українських театрах, кіностудіях, філармоніях. Згодом на базі трупи був заснований український аматорський драмхортеатр, який припинив свою діяльність за кордоном наприкінці Другої світової війни.

Ще на початку XIX ст. виникненню українського професійного музично-драматичного стаціонарного театру сприяло українське середовище з багатою традиційною народною культурою. Засновником театру був український актор і антрепренер Данило Данилович Журахівський, який уважався одним з видатних акторів 1-ї половини названого століття. У 1842 р. він будує в Севастополі перше камінне приміщення для театру. Українсько-російська трупа виступала з надзвичайним успіхом не лише на його сцені, а й гастролювала на півдні України, зокрема в таких містах, як Миколаїв, Одеса, Сімферополь, Херсон та ін. Виступала і в Севастополі під час Кримської війни 1853-1856 рр. перед захисниками Чорноморської твердині. Про високий мистецький рівень акторського колективу свідчить і той факт, що у його виставах брали участь Й. Петров (українець, видатний бас, що народився в Єлисаветграді, один з фундаторів російської вокальної школи); основоположник сценічного реалізму в російському та українському театрі М. Щепкін та знаменитий український актор І. Дрейсіг.

Громадсько-мистецький аматорський рух міста Севастополя координувало Товариство ім. Тараса Шевченка. Воно організувало літературні вечори пам'яті Т. Шевченка, відправляло панахиди в роковини його смерті.

У період відродження української державності (1917-1920) артистичне життя в місті значною мірою пожвавлюється. Створюється український клуб (нині художній музей), при якому зосереджується громадське життя, зокрема хормейстер Г.Й. Заголо (1898-1973) організує змішаний акапельний хор із 120 осіб, у якому заспіває Оксана Бородавкіна – майбутня народна артистка СРСР Оксана Андріївна Петрусенко (1900-1940), першим учителем по вокалу якої був Григорій Йосипович.

О. Нирко підкреслює, що на той час у місті з'являється чимало драматичних колективів, серед яких гурток аматорів українського драматичного мистецтва А. Журбенка, українська трупа при залізничній станції під орудою М. Дяченка, який ставив, зокрема, “Назара Стодолю” Т. Шевченка, де хор Г. Заголо виконував “Вечорниці” П. Ніщинського, “Запорожця за Дунаєм” С. Гулака-Артемовського, “Наталку Полтавку” М. Лисенка, в яких юна О. Петрусенко співала партії Одарки і Натал-

ки. Вистави проходили при переповнених залах, а преса констатувала, що “...українцям у Севастополі щастя не зраджує”, “севастопольська театральна публіка дуже любить український театр і добре його знає”. Автор зазначає, що таке явище не було випадковістю. Севастополь аж до Другої світової війни був найбільш українським містом у Криму, а його жителями – переважно українці.

У Сімферополі в кінці XIX ст. діяв український драмгурток, заснований Пшеборовським та професійним актором М.Щербинуою. Найвизначнішим у місті був аматорський театр при міському Будинку культури, де ставили “Катерину” М.Аркаса, “Пошилися у дурні” М.Кропивницького, “Казку старого млина”, “Про що тирса говорила” С.Черкасенка. Музично-драматичний гурток аматорів працював у Феодосії, у Керчі діяла дитяча оперна студія, яка гастролювала по Криму, зокрема з дитячою оперою М. Лисенка “Коза-Дерева”. Велику роль у розвитку хорового мистецтва у Сімферополі відіграв ялтинський український хормейстер і педагог Я.Сакун. Деякий час він працював у Керчі (1923-1934), потім знову повернувся до Ялти.

Аматорські колективи вели активне громадське життя. Значна частина вистав була благодійною – з метою допомоги інвалідам війни, “...на користь 450 осіб татар”, “на користь тих, що постраждали від неврожаю”, щоб допомогти “малозабезпеченим учням”, “на користь армії та флоту.”

Про роботу українських гуртків художньої самодіяльності в Ялті та про їхнє плекання своєї культури для задоволення художньо-естетичних потреб української людності, що заселяла тодішній Крим, перші свідчення дають академік А. Кримський та М. Левченко у книзі “Нові знадобки до життєпису Степана Руданського”, виданій Всеукраїнською академією наук у Києві у 1926 р., де говориться, що С. Руданський “допомагав українським гурткам” (йдеться про 1863 р.).

У селищі Масандра, що поблизу Ялти, працював хор, де співали українські народні пісні, хорові твори українських композиторів, а також драматичний колектив, що ставив п'єси української класики. О. Нирко пише, що масандрівська громада була досить згуртованою і активною. Про це свідчить факт, зафіксований на світліні (з архіву автора) одного з найактивніших учасників гурту С. Радзивіла. Після Лютневої революції 1917 р. громада йшла по вулиці Пушкінській з жовто-блакитним стягом і транспарантом з написом: “Хай живе вільна Україна вкупі з вільною Росією!” В іншому приміському селищі Лівадія працював український драмхоргурток М. Купченка. Загалом у 20-ті роки XX ст. хорова культура Криму сягала високих вершин, а українське синкретичне мистецтво на початку XX ст. у середовищі кримських українців мало могутній потенціал. За сприятливіших умов воно розвинулося б у визначну художньо-мистецьку силу, у стабільний розвиток українського театрального мистецтва. Але все ж історична правда, яку дослідив Олексій Нирко в Криму, є значним внеском в українську культуру і за це низький уклін йому і наша вічна шана.

ЛІТЕРАТУРА

1. О. Нирко “Ялтинська “Українська трупа”. – Ялта, 2004.
2. О. Г. Кисіль. “Український театр. Дослідження”. – К., 1968.